

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Winter 2022 / 9-4

<https://doi.org/10.46868/atdd.289>

Ortaçağ'da Çeviri Okulları ve Çeviri Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme

Gökhan Şefik Erkurt*

ORCID: 0000-0002-6826-7970

Öz

Bu makale Ortaçağ'da ekol sahibi okullarda yürütülen çeviri faaliyetleri üzerinedir. Bu çeviri okullarının birbirinden farklı çeviri anlayışlarını inceleyen bu çalışmada hem Batı hem Doğu dünyasında etkin roller üstlenmiş okullara yer verilmiştir. Söz konusu okulların başında Toledo, Sicilya, Salerno, Mallorca gibi şehirlerdeki çeviri okulları gelmektedir. Çalışmada Alfred Hermann, Haldemarie Salevski, Hans. J. Vermeer, Hilmi Ziya Ülken gibi alan araştırmacılarının kaynaklarına başvurulmuştur. Çeviri tarihi ve Çeviribilim alanındaki kaynakların dışında kültür tarihi ile Doğu-Batı arasındaki kültürel ilişkileri ele alan kaynaklardan da yararlanılmıştır. Yapılan çeviri faaliyetlerinin gerek ortaçağa gerekse sonraki dönemlere olan etkisi incelenmiş ve özellikle Batı'da yeni düşüncelere ve bilimsel çalışmalara yol açtığı görülmüştür. Bu anlamda dönemin çeviri anlayışı bu makalede tespit edilmeye çalışılmış ve işlevselliği bakımından yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Ortaçağ, Çeviri Okulları, Toledo

Gönderme Tarihi: 22/11/2022

Kabul Tarihi: 25/12/2022

*Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Aydın-Türkiye
erkurt@adu.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ERKURT, G. Ş., "Ortaçağ'da Çeviri Okulları ve Çeviri Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 9, S. 4, 2022, s. 1386-1400.

An Evaluation on the Translation Schools in the Middle Ages and Understanding of Translation

Gökhan Şefik Erkurt*
ORCID: 0000-0002-6826-7970

Abstract

This article deals with the practices by the schools that have established an école. This study handles the schools that have different approaches to translation, which had competent roles in the Eastern and Western World. Translation Schools in cities like Toledo, Sicily, Salerno, and Mallorca were the leading translation schools. This study makes use of there searches conducted by scholars like Alfred Hermann, Haldemarie Salevski, Hans. J. Vermeer and Hilmi Ziya Ülken. Apart from sources like History of Translation and Translation Studies, cultural history and other sources that and the relations of East-and-West have also been consulted. The influences both on the Middle Ages and the latter periods of these translation practices have been examined and found that they had led new ideas and scientific researches in the West especially. The understanding of translation of the period has been made the subject matter of this article and expounded in terms of functionality.

Keywords: Translation, Middle Ages, Translation Schools, Toledo

Received Date: 22/11/2022

Accepted Date: 25/12/2022

*Associate Professor, Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Aydın-Turkey, erkurt@adu.edu.tr

You can refer to this article as follows:

ERKURT, G. Ş., "Ortaçağ'da Çeviri Okulları ve Çeviri Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 9, Issue 4, 2022, p. 1386-1400.

Giriş

Çeviri eylemi ve çeviri çevresi insanlığı geçmişinde tarihlenebilen eski kültürel göstergelerden biridir. Kayıtlanabilen en eski çeviri etkinliklerinin antik dönemde Mısır krallığında M.Ö. 3 bin yılında gerçekleştirildiği çeviribilimciler tarafından iddia edilse de¹ bazı kaynaklar eski Mısır tarihçisi Alfred Hermann'nın (1904-1967) 1959 yılında yayımlanan *Altägyptische Liebesdichtunga* dlı eserinden aktardıklarına göre bu bilgiyi M.Ö. 4 bin yılına tarihlemektedirler.² Çeviri, dil ve düşünce ile olan ilişkisinden dolayı insanlık tarihinde önemli değişim ve gelişmelere yol açmıştır. Diyakronik çizide bu tür gelişim ve değişime etki etmiş önemli dönemler, okullar ve çevirmenler olduğu görülmektedir. Bu anlamda çeviri tarihi içerisinde önemli noktalardan biri de Ortaçağ'da girişilen çeviri faaliyetleri ve kurulmuş olan çeviri okullarıdır. Ülkeler arasındaki ilişkiler, politika, ticaret, bilim, felsefe, eğitim, seyahat gibi amaçlarla yapılan çeviri faaliyetleri bölgeden bölgeye, kişiden kişiye hatta toplumdaki topluma farklı anlayışlar ve amaçlar belirlemişlerdi. Bu anlayışlar dönemin çeviri okullarında vücuda gelmiş ve bazı zamanlarda kimi hükümdarlarla, devlet adamlarıyla, tüccar veya seyyahlarla kendilerine formlar belirlemişlerdi.

Bu çalışmada Ortaçağ'ın çeviri ve çevirmen okulları ile onların benimsedikleri çeviri anlayışlarına değinilecek ve dönemleri içerisinde değerlendirilecektir. Tarihsel, sosyolojik ve çeviribilimsel bir yaklaşımla yapılan bu tespit çalışması yorumsayıcı bir yöntemle dönemin çeviri anlayışını ve okullarını şartları içerisinde yeniden okumayı amaçlamıştır. Varılacağı düşünülen bulgular çevirinin, bir dil eylemi olmasından dolayı düşünceyi de geliştiren ve böylelikle doğudan batıya, batıdan doğuya karşılıklı taşınan gelişim ve değişim rüzgârlarının kökleri olduğudur.

1-Toledo Okulu ve Çeviri

Yahudi, İslam/Arap ve Hıristiyan kültürünün buluşma noktası olan İspanya'nın, teferruatlı olarak bilinen, 12. yüzyıldan itibaren 150 yıl süresince ilk, esaslı çeviri okuluna sahip olması şaşırtıcı değildir. Başpiskoposun emri ile Ptolemeus'un, *Almagesti*'nin,

¹ Haldemarie Salevski, *Translations wissenschaft*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2002, s. 15.

² Hüseyin Ersoy, *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2012, s. 17.

Maimonides'in ve Aweros'un eserleri, Kuran-ı Kerim gibi önemli yazılı eserler başta Latince'ye, Kastilce'ye, İspanyolca'ya hatta Katalanca'ya çevrilmiştir.

İspanyollar, İngilizler, din değiştirmiş Yahudiler, Araplardan oluşan çevirmenler yazılı ve sözlü çeviriler gerçekleştirmişlerdir. Çeviri etkinliğinin en güzel örneğine ise, Toledo Okulunda rastlanır. Toledo okulunun, Batı'daki çeviri etkinliğini canlandırması ve ona kaynak teşkil etmesi açısından önemi vardır. 12 ve 13. yüzyılda kendinden önceki Beyt-ül Hikme'den örnek alarak kurulan Toledo Çeviri Okulu, Batı'da Rönesans'ın ilk temellerinin atan bir çeviri merkezidir.³

Toledo Okulunun, orta Avrupa'ya bilimsel ve felsefi bilginin gelmesinde büyük katkısı olmuştur. Eski Yunan ve Arap dünyasındaki; tıp, matematik, astronomi gibi ilim alanlarında İbn-i Rüşd ve İbn-i Sina'nın Aristoteles ile ilgili yazıları ve eleştirileri Toledo şehrindeki üniversitelerde skolâstik düşüncenin yerleşmesine neden olmuştur.

Bu okulun etkinliği 12. ve 13. yüzyıl olmak üzere ikiye ayrılır. 12. yüzyıl açısından olan önemi Arapçadan Latinceye çeviri yapılmış olmasıdır çünkü yaşayan bir dil olan Arapçadan ölmüş veya yapay olan bir dil olan Latinceye bu çeviri hareketliliği gerçekleştirilmiştir.⁴

Bu dönemde çeviriler kilise için yapılmış veya yaptırılmıştır. Rahip Raimundvon Toledo önderliğinde çeviri etkinliği gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Raimundvon Toledo zamanındaki çeviri çalışmalarında çok sayıda Doğu eseri Latince'ye çevrilmiştir.⁵ Ardından diğer önemli bir çevirmen Gerard de Cremona'dır.

Cremona, büyük Müslüman filozof el-Kındi'nin birçok risalesini ve el-Farabi'nin risalelerini de tercüme etmişti. Bunların etkileri Batı üzerinde hemen etkisini göstermiştir. En somut örneği mütercimlerin piri olarak kabul edilen Gundissalinus üzerinde görülmüştür. Bu büyük şahsiyetin çevirileri dışında kendi yazdığı İslam felsefesinin etkileri hemen göze çarpar.

Örnek olarak, *Felsefenin Taksimi* adlı eserinde felsefe bilimini dörtlü sınıflandırmaya aldığını görmekteyiz. Bu Avrupa bilim tasnifi anlayışına ters ve İslam felsefesine ait bir

³ Sakine Eruz, *Çeviribilim: Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual, İstanbul 2003, s. 42.

⁴ Mine Yazıcı, *Çeviri Etkinliği – Disiplinler Arasından Çeviriye Bakış*, Multilingual Yay., İstanbul 2004, s.61.

⁵ Sibel Okuyan, "Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II, 2011, s. 109.

anlayıştır. Bu tip etkilenmelerin sonuçları Gundissalinus'un birçok eserinde kendini göstermiştir.⁶

Çevirilerde kilisenin isteğiyle çıkartma veya eksiltme uygulanmıştır. Çevirmenlerin ana amacı Yunan ve Arap kültürlerini birbirine aktarmak olmuştur. Böylelikle Batı dünyası hem batı hazinelerine hem de doğunun hazinelerine aynı anda ulaşılmış olunuyordu. Bu dönemde yapılan çevirilerle ilerde batının bilimin kapısını araladığı söylenebilir.⁷ Öte yandan Arapçadan Latinceye kilisenin istemiş olduğu metinler çevrilirken Hıristiyanlığı kabul etmemiş olan çevirmenler Arapçadan sadece sözlü olarak çeviri yapabilirlerdi. Bence bu tutumla yazılı İslami metinlerin yayılması engellenmek isteniyor olabilir.

Bu noktada bir üçgenden bahsedebiliriz. Bu; kaynak kültür, Arap kültürünün egemen olduğu Arap İspanya, öte yandan alıcı Kültür, yerli halk İspanyol kültürü ve üçüncü olarak yazılı kültürün yarattığı Latin kültürüydü. Hangi kültürün daha hâkim olduğu konusuna gelirsek, Toledo kütüphanesinde 300.000 yazma bulunduğunu ve bunların Arapça olduğunu belirttiğimiz de hangi kültürün hâkim olduğu anlaşılır sanırım.⁸

13. yüzyılda ise 12. yüzyıldakine oranla çıkartma ve eksiltmeden daha çok, “sözcüğü sözcüğüne” ilkesinden azda olsa ayrılarak yoruma dayalı bir hal almıştır çeviri anlayışı. Bu anlayış beraberinde bilginin kaynağını sorgulama gereksinimini doğurmuştur. Dolayısıyla bilime ve bilim insanlarına - örneğin Aristoteles'e - bilginin kaynağını sorgulama ilkesi olarak yerleşmiştir.⁹

Tüm bu çeviri faaliyetlerinin yanı sıra başak sanat dalları ve ilimler için de “buluş” sayılabilecek bilimsel ve sanatsal çalışmalar yapılmıştır. “Tuleytule (Toledo)'de İslam şark musikisinin tesirini gösterecek mühim vesikalar vardır: Alphonse le Savant'ın bu sırada yazdığı ve Eskurial kütüphanesinde bulunan büyük bir eserde 1170'de rahip Guyd'Arezzo tarafından icat edilen bir notadan ve ondan önce İslamlardan intikal eden beş hatlı ve anahtarlı notadan bahsedilmektedir. Bu kitaba göre mağribi havaları ve şark musikisi nazariyeleri garp musikisini, kilise ilahilerinin darlığından kurtarmıştır.¹⁰

Toledo Okulu sadece bir çeviri, bilim ve sanat merkezi değildi. Toledo, Hıristiyan ve İslam dünyasının kesiştiği bir yerdi ve Sosyal Bilimler çok etkili olarak öğretilirdi. Toledo

⁶ Abdurrahmen Bedevi, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü*, İz Yayınları, İstanbul 2002, s. 32.

⁷ S. Eruz, 2010, *a.g.e.*, s. 47.

⁸ M. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 62.

⁹ M. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 1997, s. 216.

Okulunun çeviri tarihi ve Avrupa tarihinde önemli yere sahip olmasından kaynaklı 1995 yılında Toledo şehrinde yeniden bir Çeviri Okulu açılması kararlaştırılmıştır.¹¹

Bir gelenek ve ekol olan Toledo Okulu böylelikle modern bilimin imkânlarından yararlanarak faaliyetlerini sürdürecektir önceden kültürler arasında gördüğü işi şimdi geçmiş-bugün hattında görecek ve belki de geleceğe ışık tutacaktır.

İslam medeniyeti etkisinde kurulan çeviri okullarının amacı çevirmen yetiştirmekten çok, çeviri yapanları bir araya toplayıp çeviri konusunda uygulamaya yönelik bir hizmet vermektir. O günden bu güne çeviri okulları kimlik değiştirmişlerdir. Bu okullarda yoğun bir şekilde çeviri eğitimi verilmesi, metin olarak bilim ve teknik metinlerin tercih edilmesi, Çeviribilim penceresinden bakınca “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yönteminin kullanıldığının kanıtıdır.

Tek tanrılı dinlerin etkisiyle insanlar daha çok soyut düşünmeye yönlenmiş ve felsefe kitaplarının yerine fizik, doğa gibi kitaplar çevrilmiştir. Çevirilerin kaynak dilden değil de üçüncü dilden genellikle yapılması söz konusudur. O günkü “ sözcüğü sözcüğüne” çeviri anlayışı, dini metinler göz önüne alındığında bugünkünden pek de farklı ve yanlış sayılmaz. Çeviriler önce Yunancadan Süryaniceye ardından Süryaniceden Arapçaya yapıldığı bilinmektedir. Çevirilerin o dönemde çevirmenler tarafından değil de, bilim ve din adamlarının yapmış olması bu okullarının amacının çevirmen yetiştirmek olmadığını bir göstergesidir.¹² Açılan okul ve enstitülerin amacının ne olduğu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

İslam dünyasında, 12. yüzyılda çeviri faaliyetleri duraksamış ve gerilemiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır.¹³ Ülken'e göre, felsefe, güzel sanatlar, şiir, tiyatro vb. metinlerin çevrilmemiş olması gelmektedir. Toledo Okulu'nun kurulmasıyla birlikte çeviri etkinliği iyice İber Yarımadasına doğru kaymıştır.¹⁴ Bununla birlikte gelişme ve değişme Doğu'dan Batı'ya doğru ilerlemeye ve yer değiştirmeye başlamıştır. Bu bize göstermektedir ki; Batı medeniyetinin oluşmasında Doğu Medeniyetinin önemi büyüktür ancak bu eşik Toledo olarak adlandırılabilir.

¹¹ İlyas Öztürk, *Tarihsel Süreçte Çeviri-Übersetzung in den geschichtlichen Perioden*, SAÜ Yayınları, Sakarya 2000, s. 14.

¹² Mine Yazıcı, *Çeviribilime Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 2001, s. 15.

¹³ Güler Güven, *Hilmi Ziya Ülken'in "İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri II"*, Metis Çeviri 12, İstanbul 1990, s. 122-130.

¹⁴ Gül Işık, *Toledo Çevirmenler Okulu*, Metis Çeviri 19, İstanbul 1990, s. 37-44.

2-Toledo'nun "Üçüncü" Okulu: Çevirmenler Okulu

Yukarıda Toledo okulunun hakkında kaynaklarda geçen bilgilerin yanı sıra Vermeer'in verdiği bilgilerden de yararlandığında Toledo'da bir "Çevirmen" okulunun da olduğunu anlıyoruz.¹⁵ Uluslararası iletişim burada çeviri aracılığıyla bir "gelenek" halinde süregelen ve hatta tek taraflı bir şekilde değil bilakis iki yönlü olarak gerçekleştirilen çeviri eylemi mevcut olmalıydı.

Toledo Okulu hakkında son bir fikir söylemem gerekirse bu kadar çok dilin bu denli yoğun bir çeviri eylemi içerisinde olması dillerin kendi ulusal kimliğini bulmasında yardımcı olmuştur. Çeviribilimsel açıdan bakacak olursak, ulusal kimliklerin sorgulanmaya başlanması doğal olarak kaynak odaklılıktan erek odaklılığa geçişi beraberinde getirmiştir.

Ayrıca Luther'in (1483-1546) İncil çevirisi Toledo okulundaki bu yoğun çeviri faaliyetlerinin bir sonucu olarak görülmelidir. Luther anlam öncelik vermiş ve halkın anlaması için uğraşmıştır. Bu erek odaklı yöntemine geçişin bir göstergesidir.¹⁶

3-Avrupa'nın Akdeniz Bölgesindeki Diğer Okullar

Toledo, Yunan-Arap âlimliğinin tek aktarım merkezi değildi. İtalya'da Sicilya ve Napoli şehirleri de bu türü bilgi alışverişinin yapıldığı birer bilgi merkezilerdiler. Kuzey İtalya şehirlerinden Venedik ve Pisa, Bizans ve doğu Akdeniz ülkeleri arasındaki manevi, ekonomik ve siyasi ilişkiler sebebiyle yunanca ve Arapça çevirilerin yapıldığı merkezler olarak dikkat çekerler.

4-Sicilya ve Aşağı İtalya'daki Okullar

Sicilya çok uluslu ve dolayısıyla çok dilli bir adayıydı. Normanların, Lombartların, İtalyanların ve Yahudilerin yaşadığı bir yer olan Sicilya'da Arapça ve yunanca konuşulurdu. Daha sonra bu iki dilin yanı sıra Latince de kullanıldı. Vermeer'in aktardığına göre her doküman bu üç dilde hazırlanırdı. Hatta yunanca metinlerin Arap harfleriyle yazılması sonucu zorluklar ortaya çıkardı. Ancak fikrimce şu güzel bir örnektir ki; Yunan dilindeki Hıristiyanlık metinleri Arapça olarak kilise duvarlarına yazılırdı.¹⁷

¹⁵ Hans J. Vermeer, *Das Übersetzen im Mittelalter –Dasarabisch-lateinischeMittelalter*, Band 1, Textcontext Verlag, Heidelberg, 1996, s. 232.

¹⁶ Nedret Kuran, *Çağdaş Alman Çeviribilimcilerin Yaklaşımları / Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*, Yay. Haz: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1995, s. 34.

¹⁷ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 233.

Aşağı İtalya’da bulunan en önemli okul Salerno Okulu idi. Salerno kenti her ne kadar çeviri okulu olarak anılmasa da tıbbi alanda yapılan çeviriler sebebiyle Avrupa’da ortaçağın en önemli tıp merkezi haline gelmişti. Çeviriler sadece Arapçadan değil Yunancadan Latinceye de yapılmaktaydı.¹⁸Salerno okulu önceleri Müslümanlar tarafından kurulmuş, sonradan İtalyanların eline geçmiş ve tüm teşkilatı ile devam ettirilmiştir.¹⁹

Daha az tanınmış okullar, Barselona, Saraagoza bölgesindeki Tarazona, Segovia, Leon, pamploña, Bezierse, Tolosa, Narbonne, Marsilya ve İsveç’teki Vadstena diye sıralanabilir. Berschin’e göre, Yüksek Ortaçağda Avrupa ülkelerinde bulunan en anlamlı sayılabilecek çeviri merkezi İtalya da Pisa’dır. Bunun nedeni de orada yetişen çevirmenlerin sadece o civarda değil diğer şehir ve bölgelerde de faal olmalarıydı. Bu okullarda Misyonerler, inancın “Mütercimleri”, Mütercimler de misyoner yardımcıları olarak yetiştiriliyorlardı.²⁰

Bu çevirmenlerden Burgindio von Pisa, Hugo Etherianus ve kardeşi Leo Tuscus isimleri sayılabilirken, El-İbni El-Abbas’ın Al-Kitab-ül Maliki (Mülkün -Vücudun- Kitabı) adlı tıp kitabını çeviren Stephanus von Antiochien’in özelliği ise bu çevirisinde Arapça ve Yunanca alan terminolojisi kullanmış olmasıydı.

Vermeer’e göre yukarıda adlarını saydığımız bu çevirmenlerden bazıları Bizans döneminde İstanbul’da sözlü çevirmenlik yapmışlardır. Kimisi Yunancadan çeviriler yaparken kimisi de Bizans imparatoruna sözlü çevirmen olarak hizmet vermiştir.

Adı zikredilen çevirmenlerden Burgindio çeviri anlayışının “kelime kelimesine çeviri” anlayışına yakın tutmuştur. Genellikle dini, bilimsel ve hukuki metinleri çeviren Burgindio’nun kendisinin de bir hukukçu olması bu anlayışını oluşturmuş olabilir. O dönemde iki din adamı olan *von Havelberg* ve *von Nikomedien* arasındaki tartışmayı Moses von Bergamo yılında sözlü olarak çevirmiştir. Burgindio’da *von Havelberg*’in, ifadelerini çeviren Moses ve Venetus ile birlikte sözlü çevirmenler arasında anılır.

Vermeer tüm bu çalışmalardan yola çıkarak *verbum de verbo* ve *sensum de sensum* anlayışlarına açıklık getirmeye, anlamaya ve anlatmaya uğraştığını belirtir. Ona göre bu anlayışın varacağı ve hedeflediği nokta kimi farklılıklara rağmen, terminolojik özen ve metinsel gelişim arasında alıcıların metni anlamasına yardımcı olmaktır. Yine Vermeer’e göre

¹⁸ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 234.

¹⁹ H. Z. Ülken, *a.g.e.*, s. 216.

²⁰ H. J. Vermeer, *a.g.e.* s. 249.

uzmanlık metinleri ve edebi metinler arasında çeviri stratejileri bakımından farklılık olduğu görülmektedir.²¹

Classen, Burgindio'nun kısa bir kuramsal açıklamayla çevirmenin görevlerinin sınırlarını çizdiğini belirtir. Ona göre düşüncelerinin yanında üslup ve kelime sanatını kullanan yazar tıpkı, binayı inşa eden bir mimar veya çok çirkin bir örneği resmederken güzel olarak yansıtan bir ressam gibidir.

Çiçero ve Terenz'in, Eflatun ve Menanders'in eserlerinde yaptıkları gibi, kaynak metnin malzemesini yeniden inşa eden, onu oluşturan veya düzenleyen kişi, artık bir çevirmen değil, bilakis bir yazardır. Classen bu tasvirin Burgindio'nun kitabında önsözün sonlarında değil ortalarında olduğunu ve çevirinin taş üzerine taş konarak bir evin inşasına benzetildiğini de belirtir.²²

Vermeer'e göre bu karşılaştırmada *üç temel sorun* vardır:

1- Hiçbir ressam bir portreyi güzelleştirmez ve bir örneği idealize etmez.

2- Karşılaştırma bilimsel metinler büyük bir olasılıkla da dini metinler üzerine yazılmıştı, kaldı ki edebi metinlerin çevirisinde bir özgürlük o dönemde henüz söz konusu değildi.

3- Her kim, edebi bir metin üzerinde daha edebi olsun maksadıyla üstün olmağa çalışırsa o eserinin bizzat yazarı olarak ve çeviri kuramının da belirttiği gibi yardımcı yazar diye anılabilir.

Sorgulanması gerekenler; yazar kavramının açıklamasının ne olduğu ve bu "sözde" yardımcı yazarlığın sınırının ne olduğudur? Tüm bu problem ve sorgulamanın ardından Vermeer, Classen'in bu yorumunun yetersiz ve açıklayıcı olmadığını belirtir.²³

5-Çevirilerin Değerlendirilmesi

Vermeer'e göre Roger Bacon'un (1210–1277) kültürel arka plan eksikliğinden yakınmasına istinaden, söz konusu bölgelerde Arapçadan Latinceye ve halk diline yapılarak Avrupa'ya ulaştırılan çeviriler üzerine bir araştırma yapılması gerekir.²⁴

²¹ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 235-236.

²² H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 237.

²³ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 239.

²⁴ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 240.

Bu noktada Roger Bacon hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. H. Ziya Ülken (1901-1974) Bacon hakkında; “Oxford’cuların en önemlisi Roger Bacon’dır. Lisan, riya ziye, tabiat ilimleri tetkikine hararetle kendini vermiş olan büyük mütefekkir orta zamanda bir nevi sihirbaz ve occultiste gibi tanınmış ve bu yüzden mahkûm olmuştur” der.²⁵

Ortaçağ’da gerçekleşmiş ancak su yüzüne çıkmamış bir inkılâpla karşı karşıya olabileceğimizi söyleyen Vermeer, inkılâptan kastettiğinin Rüstow’un Ortaçağ Avrupa’sının manevi yükselişini İslami Bilimlerle ilişkilendirmiş olması ve Steger’den aktararak, kiliselerin güç kaybetmesine karşın Üniversitelerin yükselmesinin İslam’ın etkisine bağlamakla örnekler.²⁶

Vermeer’in, “İnkılâp” sözcüğünü kullanması ilgi çekici ve önemli. İnkılâp bir şeyi iyileştirme ve geliştirme hamlesi olarak açıklanabilir. Sözlükte, “devrim, dönüşüm, değişmek, dönüşmek”²⁷ olarak verilmiş. Vermeer, İslam ve Doğu eserlerinin Batı medeniyetini etkilediği bölümü anlatırken bu sözcüğü kullanmasıyla Batı medeniyetine ne kadar büyük katkı ve değişim rüzgârı getirdiğini belirtmek istemesi olarak değerlendirilebilir.

Üstelik batı medeniyetinde Vermeer’e göre yolunda gitmeyen bazı şeyler olduğu söylenebilir. Çünkü kendisi İslam ve Doğu eserlerinden, fikirlerinden sonra batıda bir şeylerindeğişmeye başladığına vurgu yaparcasına “İnkılâp” sözcüğünü kullanmıştır.

Bu çeviriler sayesinde doğuda da değişiklikler baş göstermekteydi. Arap felsefesi eski Yunan kaynaklarından da faydalanarak şekillenmesinin yanında İslami inanç ve çıplak gözle görülebilen deneyimsel dünya (ampirik) gerçekliği kavramları arasında yer alan ikilemin üzerinde tartışmaya başladı. Avrupa’da, *gerçeklik* veya *hakikat* üzerine olan bu düalist tartışmanın sonucunda yüzyılların ardından göreceli düşünsel ve nazari açıdan sistematik bir soru dizgesine çeviri aracılığıyla kavuşulmuştur ve Rüstow İslami bir görecelikten bahseder.²⁸

6-Mütercim ve Tercüman Enstitüsü

Vermeer, Yüksek Ortaçağ’da kilise, resmi ve siyasi yerler için dil bilgisi bakımından genel olarak yeterli bir çabadan, 13. ve 14. yy için amaçlı, bilinçli bir dil eğitiminden ve sözlü çevirmenlik için bir yapılanmadan söz edilemeyeceğini belirtir.²⁹ Vermeer’e göre, Avrupa’da

²⁵ H. Z. Ülken, *a.g.e.*, s. 231.

²⁶ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 241-244.

²⁷ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, Angora Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara 2003, s. 671.

²⁸ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 241.

²⁹ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 242.

misyonerlik amaçlıda olsa bir kaç kez yabancı dil ve sözlü çevirmen okullarının kurulması denenmiştir. İlk olarak Dominikliler aracılığıyla Paris'te, sonra Mallorca, Tunis, Murcia, Barcelona, Valencia ve Jativa'da da bu girişimler yapılmıştır. 1248'de Paris'te bir oryantalist enstitüsü kurulmuştur. Amaç, yabancı dil eğitimini araç olarak kullanarak yabancı bir kültürü tanımak ve böylece misyonerlik yapabilmektir.³⁰

Düşünüldüğünde günümüzde de papazlar ve diğer din insanları gidecekleri ülkenin dilini çok iyi bir şekilde öğrenmekte. Bu, Hıristiyan inancındaki misyonerlik davasının her zaman süreceği sinyali olarak kabul edilebilir. Bilindiği gibi Hıristiyan misyonerler dünyanın her yerinde görev almaya devam etmektedirler. Ne kadar misyonerlik hedefi ve misyonerlerin kendileri olursa aynı yoğunlukta bir dil ve çeviri faaliyetinden söz etmek mümkündür.

O dönem çeviriler Latinceye yapılırdı. Felsefi, manevi, ahlaki ve edebi metinler çevrilirdi. Vermeer burada bazı isimlerden bahseder. Bunların arasında Thibaut de Sezanne (1240-1250), Thomas von Cantimpre (1201-1272), Dominique Marrotini, İskenderiyeli Rufin isimleri öne çıkar. Bunların yanında çok yönlü biri olan Arnaldus von Villanova (1240-1311) isminde, hekim, simyacı, politikacı ve mutasavvıf gibi birçok unvanı üzerinde taşıyan bir çevirmenden bahseder Vermeer. İslam'la, Yahudilikle ve Bizans kültürüyle ilgilenen von Villanova zamanla dinsizlikle suçlanmış ve birçok yazısı yakılmıştır.³¹ Vermeer'e göre, misyonerlik faaliyetleri için çevirmenlerin kullanılması uygun değildir ve bu zaman içerisinde açıkça görülmüştür. Bu deneme her daim yapılmış ancak hep hüsrana sonuçlanmıştır. Ramon Llull'den (1225/1233-1316) bir alıntıyla Vermeer sözlü çevirmenlerin Hıristiyan öğretisini sınırlı dini sözcük bilgisiyle yapamadıklarını ve bunun sonuçlarını açıklamaya çalışır.

Avrupa'daki düşünceye göre "diğerleri" diye adlandırılan yabancılar özellikle doğulular, Latince öğrenmek ve sözlü tercümanlık yapmak zorundaydılar. Bunlar arzuhalci olarak doğudan gelip önemli durumlar için sözlü çevirmenlik yaparlardı. Yetersiz olan dil ve kültür yetileriyle kimi sözlü çevirmenlerin ve yazılı çevirmenlerin istenmeyen durumlara sebep olması haliyle kaçınılmazdı. Wilhelm Rubuk (1220-1293) 1253 yılında "Büyük Kağan"lığa yolculuk ettiği sırada "Homo Dei" isimli tercümanı kendisine hizmet için almış ve kendisiyle iki yılda biraz tatarca öğrenmiş ancak bunu yetersiz bulmuştur. Rubuk, zamanla

³⁰ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 241.

³¹ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 242-243.

edindiği tecrübelerle, dil bilgisi az olan misyonerlerin yabancı memleketlere yollanmasının yanlış olduğunu anlamıştır.³²

Vermeer, dönemin Avrupa ülkelerinin resmi dillerini, yazılı ve sözlü çevirmenlerin organizasyonu ile ilgili hususları daha önceki zamanlardan beri çeviri ve çevirmenlik üzerine daha organize olan çok uluslu devletlerin bu faaliyetleriyle karşılaştırır. Tatar imparatorluğunda sözlü çevirmenliğin sistemli bir şekilde organize edilmiş olduğunu vurgular.

“Marco Polo tatarca, Çincenin dışında hem Türkçe hem de Arapça bilmekteydi. Vermeer, kaynaklardan anlaşıldığı üzere Tatarca’dan Moğol dilinin kastedildiğini savunur. Yazılı veya sözlü olsun çeviriler Toledo’da olduğu gibi üçüncü bir dil üzerinden yapılmaktaydı. Şöyle ki; Latince bir yazı Tatar Kağanının papazlığını yapan Dominikli Nicous Ascelin tarafından Farsçaya çevrilirdi. Bence üç dilden kasıt kaynak metnin dili, çevirmenin ana dili ve çevirinin gerçekleştiği erek dildir.”³³

Bu konuda Vermeer’in verdiği bilgilerden yola çıkılacak olursa, Ascelin ve ekibinin Farsça ve Yunanca bildiğini, sözlü çevirmenlerin de Yunan olduklarını, Latince ve Farsça hatta Uygurca dilini bildiklerini çıkarımsanabilir. Doğudan batıya doğru yapılan çevirilerin izlediği yol Tatarca’dan Farsçaya’ya da Arapça’ya oradan da Yunanca’ya ve son olarak da Latince’ye güzergâhında gerçekleşiyordu.

Fransiskan rahibi Pian Carpino’nun Kiev’de kiraladığı sözlü çevirmen günlük hayatta her şeyi sözlü çeviri olarak yerine getirmesine rağmen yetki veya vekâlet belgelerini çeviremiyordu. Gerçi Rusça ve tatarca bilen sözlü çevirmen bilgi olarak çokta iyi sayılmazdı. Önemli çevirmenlerden biri olan Carpino’nun dışında başka çevirmenler de vardı ve Fransızca ile Latince biliyorlardı. Bu çağda bir başka önemli çevirmende Latincenin yanı sıra ana dili Fransızca olan ve yaptığı gezilerden dolayı öğrendiği Farsça ve Arapçayla çevirmenler arasında tanınan Andreas von Longjumeau (Ö.T. 1270) idi.³⁴

Sözlü çevirmen enstitülerinden daha önceki bölümlerde bahsedilen Lull, sonraları Mallorca’dan satın aldığı bir esirden Arapça öğrenerek Mallorca/Miramorda kendi dil okulunu açtı. Ancak bu dil okulunu düşünen ilk kez düşünen kendisi değildi. Asıl amacı misyonerlik olan Miramor Okulunda sadece Arapça öğretildi. Bu okul üzerine somut olarak

³² H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 243.

³³ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 244.

³⁴ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 245-246.

çok az şey bilindiğini belirten Vermeer okulun müfredatında dilin yanında o dönemin genel eğitim öğretim anlayışıyla farklı dersler okutulduğunu, İlahiyat, felsefe gibi dersler sebebiyle bir nevi kıyaslamalı kültür bilimi odaklı eğitim verildiğini bildirir.³⁵

Vermeer'e göre 7. yüzyıl için hiçte kötü sayılmayacak bir eğitim programıdır. Daha sonra başka dillere eklenip güçlendirilen okulda iki profesör yabancı dil dersleri vermeye başlamışlardır. Bu diller Arapça, İbranice, Aramice, Yunanca idi. Hıristiyan ve İslam dinlerinin ilmini misyon doğrultusunda kullanmak da isteniyordu. Llull, yabancı dil programıyla başarılı olamamıştır ancak hukukçu ve vaiz Phillips Petrus de Bosco'yu (Pierre Dubois) (1255-1321) Paris'te sözlü çevirmen okulu açması için ikna etmeye çalışmıştır.³⁶

Pierre Duboisde, Llull gibi misyonerlik amacıyla bu fikre sıcak bakıyordu. Öyle ki sadece memur, sözlü çevirmen, yetiştirmek değil aynı zamanda Avrupalı kızların doğudan evlilik yapmasını dahi istiyordu.³⁷

Okulunda da müfredatı ve programı bu düşüncelere göre yapan Dubois, ortaçağ düşüncesine uygun olarak hayalî bir şekilde hayal tacirliği diyebileceğimiz cennet arayışı içerisinde bir yol izliyordu. Oraya getirilen genç hatta küçük yaşta bireylerin özellikle kızların bu yabancı yerlerde kalmaları gerektiğini söylüyordu. Bu dil okulunda yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı dil ve gerçek bir sözlü çevirmen eğitimi maalesef gerçekleşmemiştir.

Bu tür bir düşünceyle Phillipe de Mezieres (1327-1405) benzere bir proje gerçekleştirir. Ona görede doğuya gelen Avrupalı gençler buranın dillerini öğrenmeliydiler, ancak burada da önce Latince eğitimi verilirdi. Kendi zamanında *Phillipe* doğuyu en iyi bilen kişi olarak tanınırdı.

³⁵ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 246-247.

³⁶ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 248.

³⁷ H. J. Vermeer, *a.g.e.*, s. 250.

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda anlattıklarımız ışığında *Hiristiyan Batının*, İslam ve doğu medeniyetinin bilim barış ve ilerleme zamanlarında batının misyonerlik faaliyetlerini genişlettiği görülüyor. Bu misyonerlik faaliyetleri Tibet'e kadar uzanan bir coğrafyada ve çapta hedeflenmişti. Söz konusu misyonerlik hedefleri için tercümanlar özellikle sözlü çevirmenler tercih ediliyordu. Bunun sebebi dil bilgisi ve hatiplik özellikleriydi. Bu misyoner sözlü çevirmenleri yetiştirmek için önce okullar açılıyor ve adına "dil okulları" deniyordu. Ancak batının içine düştüğü yanlış, "her dil bilenin dini metinleri iyi algılayıp iyi aktaracağı" yanlışlığı idi. Zamanla sözlü çevirmenlerden "misyoner" ordusu oluşamayacağı, sözlü çevirmenlerin üzerlerine yüklenen görevleri yapamamasıyla anlaşıldı.

Ortaçağın çeviri yönteminin sözcük (wörtlich) çevirisi olması, anlaşılmayı da zorlaştırıyor olması bu yüklenen görevin başarıya ulaştırılmamasında diğer etkenlerle birlikte önemli idi. Bunun nedeni ise Antikçağ ve Ortaçağ, tabiatı teolojik olarak görüyor ve açıklıyordu.³⁸ Bu anlayıştan ötürü gerek toplum hayatı, gerekse dünyaya bakış ve gerekse de çeviri anlayışı hep Hiristiyanlığa hizmet etmek için düşünülüyordu.

Tüm bunların dışında önceden belirttiğim gibi çeviriler aracılığıyla ortaçağ'da Batı Medeniyeti İslam ve Doğu medeniyetinden etkilenmiştir. Bu etkilenme felsefi, astronomi, tıp, edebiyat, teoloji, coğrafya gibi birçok alanda meydana gelmiştir. Kabul edilecektir ki çeviri aynı zamanda dil çalışmasıdır çünkü kaynak metni okuma sürecinde gerçekleşen sorun çözme, metni anlama ve başka bir dil-kültüre aktarma eylemi dil becerisini artırır.³⁹ Dolayısıyla çeviri eylemi doğrudan düşünce gelişimine katkı sağlamaktadır.

³⁸ İ. Öztürk, *a.g.e.*, s. 41-42.

³⁹ N. Berrin Aksoy, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s. 11.

Kaynaklar

- AKSOY, N. B., *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s. 11.
- BEDEVİ, A., *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü*, İz Yayınları, İstanbul 2002.
- ERSOY, H., *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2012.
- ERUZ, S., *Çeviribilim: Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual, İstanbul 2003.
-, *Çokkültürlülük ve Çeviri*, Multilingual, İstanbul 2010.
- GÜVEN, G., *Hilmi Ziya Ülken'in "İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri II"*, Metis Çeviri 12, İstanbul 1990.
- IŞIK, G., *Toledo Çevirmenler Okulu*, Metis Çeviri 19, İstanbul 1990.
- KURAN, N., *Çağdaş Alman Çeviribilimcilerin Yaklaşımları / Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*, Yayınları, Haz: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul 1995.
- OKUYAN, S., "Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II, 2011, s. 109
- ÖZTÜRK, İ., *Tarihsel Süreçte Çeviri-Übersetzung in den geschichtlichen Perioden*, SAÜ Yayınları, Sakarya 2000.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A., *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, Angora Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara 2003.
- SALEVSKİ, H., *Translationswissenschaft*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2002,
- ÜLKEN, H. Z., *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 1997.
- VERMEER, H. J., *Das Übersetzen im Mittelalter-Dasarabisch-lateinische Mittelalter*, Band 1, TextcontextVerlag, Heidelberg 1996.
- YAZICI, M., *Çeviri Etkinliği – Disiplinler Arasından Çeviriye Bakış*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004.
- YÜCEL, F., *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Dost Yayınları, Ankara 2007.